

CHRISTOPHER LASCH

KULTURA NARCISMU

AMERICKÝ ŽIVOT VE VĚKU
SNIŽUJÍCÍCH SE OČEKÁVÁNÍ

TRITON

TRITON
Praha / Kroměříž

Christopher Lasch

KULTURA NARCISMU

Americký život ve věku snižujících se očekávání

KATALOGIZACE V KNIZE - NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Lasch, Christopher

[Culture of narcissism. Česky]

Kultura narcismu : americký život ve věku snižujících se očekávání / Christopher Lasch ; z anglického originálu Culture of narcissism: American life in an age diminishing expectations ... přeložil Daniel Míčka. -- Vydání 1.. -- Praha : Stanislav Juhaňák - Triton, 2016

ISBN 978-80-7553-000-4

316.3/.6 * 17.035.1 * 616.89-008.442.6 * 316.422.6 * 316.72/.75 *
316.72/.75(1-15) * (73)

- člověk a společnost -- Spojené státy americké -- 21. století
- egocentrismus -- Spojené státy americké -- 21. století
- narcismus -- Spojené státy americké -- 21. století
- individualismus -- Spojené státy americké -- 21. století
- krize (společnost) -- Spojené státy americké -- 21. století
- západní civilizace -- 21. století
- Spojené státy americké -- společenské poměry -- 21. století
- monografie

316.4/.7 - Sociální interakce [18]

CHRISTOPHER LASCH

KULTURA NARCISMU

AMERICKÝ ŽIVOT VE VĚKU
SNIŽUJÍCÍCH SE OČEKÁVÁNÍ

Přeložil Daniel Micka

Stanislav Juhaňák – TRITON

Christopher Lasch

Kultura narcismu

Americký život ve věku snižujících se očekávání

Tato kniha ani žádná její část nesmí být kopírována, rozmnožována ani jinak šířena bez písemného souhlasu vydavatele.

Copyright © 1979 by Christopher Lasch. All rights reserved.

© Stanislav Juhaňák – TRITON, 2016

Translation © Daniel Micka, 2016

Cover © Renata Brtnická, 2016

Vydal Stanislav Juhaňák – TRITON,

Vykáňská 5, 100 00 Praha 10,

www.tridistri.cz

ISBN 978-80-7553-000-4

Věnováno Kate

*Je moudrá, rozumím-li tomu trochu,
a krásná, slouží-li mi věrně zrak,
a věrná, jak se mi už osvědčila.
A moudrá, krásná, věrná, jak je sama,
v mém stálém srdci bude mít svůj byt.*

SHAKESPEARE, *BENÁTSKÝ KUPEC* II, 6,

PŘEL. E. A. SAUDEK,

ČESKOSLOVENSKÝ SPISOVATEL, 2012

OBSAH

Předmluva	13
Poděkování	19
I Hnutí za uvědomování a sociální narušení self	20
Vytrácející se pocit dějinného času	20
Terapeutická senzibilita	24
Od politiky k sebezkoumání	30
Konfese a antikonfese	33
Vnitřní prázdnota	38
Progresivní kritika života v ústraní	42
Kritika života v ústraní: Richard Sennett o pádu veřejného člověka	44
II Narcistická osobnost naší doby	48
Narcismus jako metafora lidského stavu	48
Psychologie a sociologie	50
Narcismus v nejnovější klinické literatuře	53
Sociální vlivy působící na narcismus	58
Světónázor těch, co rezignovali	66
III Proměnlivé cesty k úspěchu: od Horatia Algera ke knize Happy Hooker (Šťastná šlapka) Xaviery Hollanderové	69
Původní význam pracovní etiky	69
Od „sebekultivace“ k propagaci self prostřednictvím „obrazu vítěze“	73
Konec úspěchu	76
Umění sociálního přežití	80
Apoteóza individualismu	83

IV	Banalita pseudosebeuvědomění: teatrální gesta	
	politiky a každodenní existence	88
	Propaganda komodit	88
	Pravda a věrohodnost	91
	Reklama a propaganda	92
	Politika jako podívaná	94
	Radikalismus jako pouliční divadlo	98
	Uctívání hrdinů a narcistická idealizace	100
	Narcismus a absurdní divadlo	103
	Divadlo každodenního života	107
	Ironický odstup jako únik před rutinou	111
	Pouze vstup	113
V	Degradace sportu	117
	Hráčský duch versus vášně pro povznesení národa	
	J. Huizinga o své knize <i>Homo ludens: o původu</i>	
	<i>kultury ve hře</i>	118
	Kritika sportu	120
	Trivializace sportů	125
	Imperialismus a kult tvrdého života	127
	Věrnost firmě a soutěživost	131
	Byrokracie a „týmová práce“	135
	Sporty a zábavní průmysl	136
	Volný čas jako únik	139
VI	Vzdělávání a nová ngramotnost	142
	Šíření otupělosti	142
	Ztráta schopností	144
	Historický původ moderního systému školství	147
	Od industriální disciplíny k selekci pracovní síly	149
	Od amerikanizace k „přizpůsobení se životu“	152
	Základní vzdělání versus vzdělání k obraně národa	155
	Hnutí za občanská práva a školy	158

	Kulturní pluralismus a nový paternalismus	161
	Vznik multiverzity	162
	Kulturní „elitářství“ a jeho kritika	166
	Vzdělání jako komodita	168
VII	Socializace reprodukce a zhroucení autority	171
	„Socializace dělníků“	171
	Soud pro mladistvé	173
	Vzdělávání rodičů	176
	Přehodnocení shovívavosti	179
	Kult autenticity	183
	Psychologické dopady „přenosu funkcí“	186
	Narcismus, schizofrenie a rodina	188
	Narcismus a „nepřítomný otec“	189
	Zřeknutí se autority a transformace superega	193
	Vztah rodiny k jiným institucím sociální kontroly	197
	Mezilidské vztahy na pracovišti: továrna jako rodina	199
VIII	Útěk před pocity: sociopsychologie sexuální války	204
	Trivializace osobních vztahů	204
	Bitva mezi pohlavími: její sociální historie	206
	Sexuální „revoluce“	208
	Sounáležitost	211
	Feminismus a zintenzivnění sexuálního válčení	213
	Strategie přizpůsobení	215
	Kastrující žena v mužské fantazii	218
	Duše muže a ženy za socialismu	222
IX	Otřesená víra v regeneraci života	225
	Strach ze stárí	225
	Narcismus a stárí	227
	Sociální teorie stárnutí: „vývoj“ jako plánované zastarávání	229
	Prodlužování života: biologická teorie stárnutí	232

X	Paternalismus bez otce	236
	Noví bohatí a staří bohatí	236
	Manažerská a profesionální elita jako vládnoucí třída	239
	Progresivismus a vznik nového paternalismu	240
	Liberální kritika sociálního státu	242
	Byrokratická závislost a narcismus	246
	Konzervativní kritika byrokracie	250
	Doslov: kultura narcismu v novém zpracování	255
	Kultura a osobnost	256
	Teorie primárního narcismu: touha po stavu blaženosti	258
	Faustovský pohled na techniku	261
	Gnosticismus dvacátého století a hnutí New Age	263
	Poznámky	268
	Rejstřík	291

Mezinárodní dimenze současných potíží ukazují, že je nelze připsat nějakému nervovému selhání Američanů. Zdá se, že buržoazní společnost svůj repertoár konstruktivních nápadů všude vyčerpala. Ztratila schopnost i vůli konfrontovat se s těžkostmi, které hrozí ji pohlit. Politická krize kapitalismu odráží obecnou krizi západní kultury, jež se vyjevuje ve všudypřítomné beznadějné snaze porozumět běhu moderních dějin či podrobit jej racionálnímu směřování. Liberalismus, politická teorie převažující buržoazie, již dávno přišel o schopnost vysvětlovat události ve světě sociálního státu a mnohonárodnostních korporací; a nic jej nenahradilo. Liberalismus zkrachoval politicky i intelektuálně. Vědy, které jej podporovaly, kdysi přesvědčené o své schopnosti rozptylovat temnotu středověku, již neposkytují uspokojivá vysvětlení jevů, o nichž prohlašují, že je objasní. Neoklasická ekonomická teorie neumí vysvětlit koexistenci nezaměstnanosti a inflace; sociologie se vzdává pokusu načrtnout všeobecnou teorii moderní společnosti; akademická psychologie ustupuje od Freudovy výzvy měřit a hodnotit maličkosti. Přírodní vědy, uzurpující si

přehnané nároky, dnes spěšně oznamují, že věda na sociální problémy nenabízí žádné zázračné léky.

Demoralizace dosáhla takového stupně, že i humanistické vědy obecně přiznávají, že nemají, čím by k pochopení moderního světa přispěly. Filozofové nám již nevykládají podstatu věcí, ani si nám netroufají říkat, jak žít. Ti, co studují literaturu, nenakládají s textem jako s reprezentací reálného světa, nýbrž jako s reflexí vnitřního stavu autorovy mysli. Historikové, abychom použili slov Davida Donalda, se přiznávají k jakémusi „pocitu bezvýznamnosti dějin“ a „bezútěšnosti nové éry, do níž vstupujeme“. Protože liberální kultura vždy silně závisela na studiu historie, zhroucení této kultury je zvlášť bolestně patrné v krachu historické víry, která dříve obklopovala doklady o veřejných událostech aurou morální důstojnosti, patriotismu a politického optimismu. V minulosti se historikové domnívali, že lidé se učí z předešlých chyb. Teď, když se budoucnost jeví problematičtější a nejistá, zdá se minulost „irelevantní“ i pro ty, kdo svůj život zasvětili jejímu zkoumání. „Věk hojnosti skončil,“ píše Donald. „Lekce z minulosti, z nichž jsme si brali ponaučení, jsou dnes nejen bezvýznamné, ale i nebezpečné... Mým nejužitečnějším úkolem by možná bylo osvobodit [studenty] z prokletí dějinami, pomoci jim vidět irrelevantci minulosti ... připomenout jim, jak omezeně řídí lidé svůj osud.“¹

Takový je pohled shora – zoufalý pohled na budoucnost, který dnes obecně zaujímají ti, co společnost vedou, formují názor veřejnosti a dohlízejí na vědecké poznání, na němž společnost závisí. Zeptáme-li se na druhou stranu, co si běžný člověk myslí o svých vyhlídkách, získáme spoustu důkazů potvrzujících dojem, že budoucnost moderního světa je beznadějná, ale i důkazů, které tento dojem zmírňují a naznačují, že západní civilizace možná ještě vygeneruje morální zdroje, s nimiž svou současnou krizi překoná. Pronikavá nedůvěra těch, co jsou u moci, stále více komplikuje řízení společnosti, na což si vládnoucí třída opakovaně stěžuje, aniž by pochopila, že za tuto komplikovanost může sama; ta samá nedůvěra však možná poskytne základ pro novou schopnost samosprávy, což by skončilo odstraněním potřeby, která v prvé řadě dává vzniknout vládnoucí třídě. Co se

politickým vědcům jeví jako apatie voličů, může reprezentovat zdravý skepticismus ohledně politického systému, v němž se veřejné lhaní stalo typickým znakem a zvykem. Nedůvěra k expertům může pomoci zmenšit závislost na experech, která ochromila schopnost svépomoci.

Moderní byrokracie podkopala dřívější tradici jednání na lokální úrovni (local action), jehož obnova a rozšíření představuje jedinou naději, že se slušná společnost z trosek kapitalismu vůbec vzpamatuje. Nedostatečná řešení diktovaná shora teď nutí lidi vymýšlet řešení zdola. Rozčarování z vládní byrokracie se začalo objevovat i v byrokracii firemní – ve skutečných centrech moci současného světa. Na malých městech, v přeplněných městských částech i na předměstích se lidé pokoušejí o spolupráci, jejímž cílem je bránit jejich práva proti korporacím a státu. Tento „útěk před politikou“, jak se jeví manažerské a politické elitě, může svědčit o rostoucí neochotě občana participovat na politickém systému jako jakýsi konzument prefabrikované podívané. Jinak řečeno, nemusí vůbec dokazovat ústup z politiky, nýbrž počátek celkové politické revolty.

O známkách nového způsobu života ve Spojených státech by se dalo napsat mnohé. V této knize však popisují životní způsob, který je na vymření – kulturu soutěživého individualismu, která ve svém úpadku dovedla logiku individualismu do extrému války všech proti všem a usilování o spokojenost do slepé uličky narcistického zaujetí sebou samým. Strategie narcistického přežití se nyní prezentují jako emancipace z represivních podmínek minulosti, čímž dávají vzniknout „kulturní revoluci“, jež reprodukuje ty nejhorší znaky hroutící se civilizace, jejichž kritiky se dožaduje. Kulturní radikalismus se kvůli bezděčné podpoře stávajícího stavu stal tak oblíbeným a tak zhoubným, že jakákoliv kritika současné společnosti, která se chce dostat pod povrch, musí zároveň kritizovat mnohé z toho, co se v současnosti nazývá radikalismem.

Udalosti učinily kritiku moderní společnosti ze strany liberalistů zoufale zastaralou – a rovněž tak i mnohé z dřívější kritiky marxistů. Mnozí radikálové dosud směřují své rozhořčení proti autoritářské rodině, represivní sexuální morálce, literární cenzuře, pracovní etice

a dalším základům buržoazního řádu, jež byly narušeny či zničeny vyspělým kapitalismem samotným. Tito radikálové nevidí, že „autoritářská osobnost“ prototyp ekonomického člověka již nereprezentuje. Sám ekonomický člověk ustoupil v naší době člověku psychologickému – konečnému produktu buržoazního individualismu. Nového narcistu nestraší vina, ale úzkost. Nechce vnucovat své jistoty ostatním, nýbrž hledat v životě smysl. Jsa osvobozen od pověr minulosti, pochybuje i o realitě své vlastní existence. Jsa povrchně uvolněn a tolerantní, téměř nenachází upotřebitelnost dogmat o rasové a etnické čistotě, ale současně pozbývá bezpečnosti skupinové loajality a díky laskavosti udělované paternalistickým státem pokládá každého za rivala. Jeho sexuální postoje jsou spíše svobodomyslné než puritánské, byť mu jeho osvobození od starých tabu nepřináší žádný sexuální klid. Je sice divoce soupeřivý, pokud jde o nárok na uznání a chválu, ale současně soupeřivému boji nedůvěřuje, neboť jej bezděčně spojuje s nezřízenou touhou ničit. Proto zavrhuje ideologie postavené na soupeřivosti, jež vzkvátaly v raných dobách kapitalistického vývoje, a nemá v ně důvěru ani tam, kde se projevují v rámci určitých mezí, totiž ve sportech a hrách. Opěvuje kooperaci a týmovou práci, třebaže skrývá hluboce antisociální pudy. Chválí dodržování pravidel a zásad, přičemž tajně doufá, že se jeho samotného netýkají. Je nenasytný v tom smyslu, že jeho přání nemají hranic, nehromadí statky a proviant pro budoucí časy po způsobu hrabivého individualisty, jakého načrtla politická ekonomie z devatenáctého století, ale vyžaduje okamžité potěšení a žije s neposednou, věčně neuspokojenou touhou.

Tento narcista se vůbec nezajímá o budoucnost, neboť se pramálo zajímá o minulost. Je pro něj zatěžko přijmout za své šťastné vztahy či si ze svých láskyplných vzpomínek udělat jakýsi štít před bolestmi a smutkem, jež i za těch nejlepších podmínek přicházejí v pozdějším životním období. V narcistické společnosti – společnosti, jež stále více zvýrazňuje a podporuje narcistické znaky – odráží kulturní devalvace minulosti nejen ubohost převažujících ideologií, které ztratily spojení s realitou a zanechaly snahy ovládnout ji, ale i bídu niterného života narcisty. Společnost, která učinila z „nostalgie“ na kulturní burze obchodovatelnou komoditu, se rychle zříká názoru, že život

v minulosti byl nějak významně lepší než život dnešní. Lidé, kteří trivializují minulost tím, že ji dávají na roveň s nemoderními styly spotřeby, zastaralými obyčejí a postoji, dnes cítí odpor ke každému, kdo z minulosti čerpá při vážných diskusích o současných podmínkách či se pokouší použít minulost jako měřítko pro hodnocení přítomnosti. Současné kritické dogma ztotožňuje každý takový odkaz k minulosti se samotným projevem nostalgie. Jak si všiml Albert Parr, takováto logika „zcela vylučuje jakýkoliv názor i hodnotu, k němuž člověk dospěl osobní zkušeností, neboť taková zkušenost je vždy lokalizovaná v minulosti, a tudíž v oblasti nostalgie“.²

Diskusi o komplexnostech našeho vztahu k minulosti pod hlavičkou „nostalgie“ nahrazuje užívání sloganů pro objektivní sociální kritiku, s níž se tento postoj snaží sám spojit. Módní úšklebek, který nyní automaticky vítá každou láskyplnou vzpomínku na minulost, se pokouší využít předsudky jakési pseudopokrokové společnosti jménem statusu quo. Dnes již ale víme – díky práci Christophera Hilla, E. P. Thompsona a dalších historiků –, že mnoho radikálních hnutí v minulosti čerpalo sílu a živiny z mýtu či památky na nějaký zlatý věk v ještě vzdálenější minulosti. Tento historický objev podporuje psychoanalytický názor, že láskyplné vzpomínky tvoří nepostradatelný psychologický zdroj v dospělosti a že ti, kdo se nemohou uchýlit ke vzpomínce na láskyplný vztah z minulosti, v důsledku toho hrozně trpí. Víra, že minulost byla nějak šťastnější dobou, rozhodně nespočívá na nějaké sentimentální iluzi; ani nevede k nějakému staromilskému, zpátečnickému ochromení politické vůle.

Můj vlastní názor na minulost je přímo opakem názoru Davida Donalda. Než abych na ni hleděl jako na zbytečné břemeno, považuji ji za jakousi politickou a psychologickou pokladnici, z níž čerpáme zásoby (nikoliv nezbytně ve formě „lekci“), jež potřebujeme ke zvládnutí budoucnosti. To, že je naše kultura k minulosti indiferentní – přičemž tato lhostejnost snadno přechází do aktivního odporu a odmítnutí –, poskytuje nejvýmluvnější důkaz jejího úpadku. Převládající postoj, na povrchu tak veselý a dynamický, pochází z jakéhosi narcistického zbídačení duševna a rovněž i z neschopnosti stavět naše potřeby na prožitku spokojenosti a radosti. Místo abychom těžili

ze své vlastní zkušenosti, dovolujeme odborníkům, aby definovali naše potřeby za nás, a pak se divíme, proč ony potřeby nejsou nikdy uspokojeny. „S tím, jak se lidé mění v bystré žáky, kteří poznají, co mají potřebovat,“ píše Ivan Illich, „stává se schopnost formovat potřeby dle prožité spokojenosti vzácnou kompetencí lidí velmi bohatých či trpících vážným nedostatkem a nouzí.“³

Ze všech těchto důvodů je devalvace minulosti jedním z nejvýznamnějších symptomů kulturní krize, kterou se tato kniha zabývá, často přitom čerpajíc z historické zkušenosti, aby vysvětlila, co je v našem současném uspořádání špatného. Popírání minulosti, navenek pokrokové a optimistické, se po důkladnější analýze ukáže být ztělesněným zoufalstvím společnosti, která neumí čelit budoucnosti.

Rukopis získal tím, že jej kriticky přečetly má žena a Jeanette Hopkinsová, která mě nejednou upozornila na nedbalou či zbytečně abstraktní formulaci. Jean DeGroatové chci znovu poděkovat za dovednost a trpělivost, s jakou rukopis přepsala na stroji.

19